

Biblioteka Pedagogiczna w Cieszynie

1. Z przeszłości czytelnictwa polskich nauczycieli na Śląsku Cieszyńskim

Konieczność gromadzenia księgozbioru dla potrzeb doskonalenia pracy zawodowej nauczycieli Śląska Cieszyńskiego dostrzegano już w drugiej połowie XIX w., kiedy to polskie szkolnictwo uzyskało warunki rozwoju, zaś kadra nauczycielska, kształcona wyłącznie w zakładach niemieckich, uświadomiła sobie konieczność uzupełniania swej wiedzy z zakresu historii, kultury czy literatury polskiej.

Skromne początkowo działy pedagogiczne zaczęto w końcu XIX w. wyodrębniać w bibliotekach szkolnych, gdzie oprócz polskich dzieł literatury pięknej gromadzono także, choć rzadko, polskie książki z zakresu pedagogiki. Również powstałe w 1888 r. Kółko Pedagogiczne w Ustroniu zorganizowało niewielką biblioteczkę dla nauczycieli. Korzystne zmiany w tym zakresie następowały równoległe z rozwojem organizacyjnym środowiska nauczycieli. Już w 1896 r. Kółko Pedagogiczne przekształciło się w Polskie Towarzystwo Pedagogiczne (PTP) obejmujące swą działalnością cały teren Śląska Cieszyńskiego. PTP zrzeszało najbardziej aktywnych na polu narodowym nauczycieli całego regionu w 6 kółkach: cieszyńskim, błędowickim, dziedzińskim, frysztańskim, jabłonkowskim i ustrońskim. Pracę tych kółek koordynował Zarząd Główny mający swą siedzibę w Cieszynie, zaś organem Towarzystwa stał się wychodzący od 1892 r. „Miesięcznik Pedagogiczny”. Szeroki był zakres działalności PTP. Głównym celem był rozwój polskiego szkolnictwa podstawowego. Wiązała się z tym zdecydowana akcja przeciwstawiania się narastającym na przełomie wieków próbom utraktywizacji szkół ludowych, do czego dążyły środowiska niemieckie i „ślązakowskie”. Towarzystwo rozwinęło też pracę w zakresie doskonalenia zawodowego swych członków, co dla nauczycieli będących absolwentami zakładów niemieckich miało szczególnie duże znaczenie. Powyższym celom służył m.in. systematycznie wzbogacany księgozbiór, jaki gromadzono przy Zarządzie Głównym w Cieszynie.

W myśl zawartego w 1902 r. porozumienia, krakowskie Towarzystwo Oświaty Ludowej (TOL) wypożyczyło PTP na okres 5 lat 300-tomową bibliotekę, składającą

ca się głównie z dzieł polskich romantyków, pozytywistów i pisarzy młodopolskich. Ów księgozbiór podzielono na 5 części i kolejno przesyłano do poszczególnych kół w terenie. Roczne sprawozdania z czytelnictwa, jakie przysyłały koła terenowe do zarządów PTP w Cieszyńcu i TOL w Krakowie, były publikowane na łamach „Miesięcznika Pedagogicznego”. Tak np. w 1903 r. z owej biblioteki skorzystało 95 członków, którzy przeczytali 522 książki, zaś w następnym roku odnotowano już 133 czytelników i 1513 wypożyczeń.

Pierwsza wojna światowa wpłynęła destrukcyjnie na czytelnictwo wśród nauczycieli. Dotychczasowe jednak korzystanie zwłaszcza z biblioteki PTP przyczyniło się niewątpliwie (obok kształcenia nauczycieli najpierw od 1904 r. w polskich paralełkach przy niemieckim seminarium w Cieszyńcu, później od 1910 r. już w samodzielnym polskim zakładzie, w Bobrku (dziś siedziba Filii UŚ) do wzrostu świadomości narodowej wśród nauczycieli pracujących w polskim szkolnictwie w warunkach obcej państwowości.

W dwudziestolecie międzywojennym PTP przystąpiło do Związku Nauczycielstwa Polskiego (ZNP) zaś bibliotekę przekazało Ognisku ZNP w Cieszyńcu. Księgozbiór ten zawierał oprócz utworów literatury pięknej także niewielki dział pedagogiczny (w 1929 r. — 273 wol.) oraz komplety roczników wydawanych ówczęście czasopism pedagogicznych. W opinii nauczycieli cieszyńskich ów księgozbiór nie spełniał należycie swej roli, dlatego domagano się założenia większej biblioteki pedagogicznej. Z uwagi na brak odpowiednich funduszy nauczyciele postanowili wpłacać comiesięczną składkę na rzecz biblioteki obwodowej. Za zebrane w ten sposób w ciągu półrocza (grudzień 1934 — maj 1935 r.) pieniądze w kwocie 301,50 zł zakupiono potrzebne książki i zaprenumerowano czasopisma pedagogiczne. Inspektorat Szkolny wygospodarował pomieszczenie dla biblioteki w szkole podstawowej przy Placu Wolności w Cieszyńcu, gdzie czynna była także czytelnia. W następnych latach składki miesięczne zróżnicowano od 10—50 gr. W ten sposób biblioteka w ciągu 4 lat zgromadziła 1008 woluminów książek i mogła prenumerować 24 czasopisma naukowe i pedagogiczne. W ostatnim przed wojną roku szkolnym 1938/39 biblioteka zarejestrowała 173 czytelników, którzy wypożyczyli 1337 książek.

Od samego początku powstania biblioteki kierował nią zasłużony nauczyciel Jerzy Rabin, który zginął w hitlerowskim obozie koncentracyjnym. Ciężki los spotkał także samą bibliotekę, która podobnie jak wiele polskich bibliotek uległa niemal całkowitemu zniszczeniu. Ocalały jedynie nieliczne książki, które w momencie wybuchu wojny znajdowały się u czytelników; one to — zwrócone po wojnie — stanowiły załóżek gromadzonego od podstaw nowego księgozbioru pedagogicznej biblioteki w Cieszyńcu.

2. Struktura organizacyjna biblioteki pedagogicznej

Cieszyńska biblioteka pedagogiczna, podobnie jak wszystkie biblioteki szkolne i pedagogiczne w kraju, podlega Ministrowi Edukacji Narodowej, i należy do sieci resortowej, która wraz z bibliotekami naukowymi, fachowymi i publicznymi

stanowi ogólnokrajową sieć biblioteczną (Ustawa o bibliotekach — Dz. Urz., 1968, nr 12, poz. 63). Warto podkreślić, że owa sieć bibliotek pedagogicznych jest zjawiskiem wyjątkowym w skali międzynarodowej.

Ustawa o bibliotekach wyznaczyła bibliotekom pedagogicznym zadanie prowadzenia działalności w zakresie kształcenia i doskonalenia pracowników pedagogicznych. Pełne podstawy prawne uzyskała sieć bibliotek pedagogicznych na mocy zarządzenia w sprawie statutów Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej (PBW) i Pedagogicznej Biblioteki Powiatowej (PBP) (Dz. Urz. MOiSz W., 1969, nr B—8, poz. 65). Zarządzenie to zawiera pierwszy w ogóle statut PBP. Szczegółowo określa zadania bibliotek pedagogicznych i zakres ich działalności, strukturę organizacyjną PBW, zwłaszcza zaś konkretyzuje wytyczne do gromadzenia i opracowywania zbiorów, prowadzenie wypożyczalni, czytelni, działu informacyjno-bibliograficznego, metodyczno—instrukcyjnego, opieki nad bibliotekami sieci, służby audiowizualnej i reprograficznej, działu organizacyjno-administracyjnego. Zbiory bibliotek wojewódzkich i powiatowych mają być — zgodnie ze statutem — udostępniane nauczycielom, pracownikom naukowym i kulturalno-oświatowym, osobom przygotowującym się do zawodu nauczycielskiego oraz wszystkim prowadzącym działalność pedagogiczną.

W związku z reformą administracyjną w 1975 r., likwidującą powiaty, powstało 49 PBW, zaś biblioteki powiatowe i dzielnicowe (302 placówki) przekształcono w filie PBW. W 1976 r. wydano zarządzenie w sprawie resortowej sieci bibliotek pedagogicznych wraz z nowym statutem PBW (Dz. Urz. MOiW 1976, nr 4, poz. 26).

W latach 1973—1984 działalność bibliotek pedagogicznych została związana z Instytutem Kształcenia Nauczycieli (IKN). Poprzez swoje oddziały terenowe (Instytuty Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych — IKNiBO) IKN był organizatorem i koordynatorem dokształcania nauczycieli oraz działalności informacyjno-bibliograficznej pedagogicznych bibliotek wojewódzkich.

Tym — w wielkim skrócie przedstawionym — strukturo organizacyjnym była podporządkowana Pedagogiczna Biblioteka Powiatowa w Cieszynie, która w 1975 r. stała się filią PBW w Bielsku-Białej. Bibliotekę tę powołano do życia 1 października 1951 r. Przejęła ona księgozbiór, który bezpośrednio po drugiej wojnie światowej zorganizował Inspektorat Oświaty w Cieszynie oraz działający przy nim Powiatowy Ośrodek Doskonalenia Kadr Oświatowych (PODKO). Ów skromny księgozbiór stanowił załęczek nowej biblioteki nauczycielskiej. Składał się z ocalałych nielicznych woluminów przedwojennej biblioteki oraz darów. Następnie opiekę merytoryczną nad nową placówką przejął Wydział Bibliotek Pedagogicznych przy Wojewódzkiej Bibliotece Powszechnej w Katowicach. W 1946 r. ów wydział wyodrębniono w samodzielną instytucję — Pedagogiczną Bibliotekę Wojewódzką w Katowicach; jej też została podporządkowana PBP w Cieszynie.

W wyniku reformy administracyjnej w 1975 r. powstało województwo bielskie. Jedną z konsekwencji tej reformy było przekształcenie Pedagogicznej Biblioteki Powiatowej w Bielsku-Białej w Pedagogiczną Bibliotekę Wojewódzką, zaś PBP w Cieszynie stała się jej filią (obok filii w Oświęcimiu, Suchej Beskidzkiej, Wadowicach i Żywcu; w 1983 r. powstały nowe filie w Milówce i Skoczowie). O ile

do 1975 r. PBP w Cieszynie była finansowana z budżetu Inspektoratu Oświaty, merytoryczną zaś nad nią opiekę sprawowała PBW w Katowicach, to jako filia podlega we wszystkich tych sprawach PBW w Bielsku-Białej, która z kolei jest nadzorowana i finansowana przez Kuratorium Oświaty w Bielsku-Białej.

3. Rozwój bazy lokalowej

Bezpośrednio po wojnie PBP w Cieszynie mieściła się w jednym z lokali Inspektoratu Oświaty, w którym już wcześniej gromadzono i udostępniano księgozbiór pedagogiczny, przejęty przez nową instytucję — PBP. Od 1951 r. bibliotekę zlokalizowano w budynku Macierzy Szkolnej (ul. Stalmacha 14), gdzie również miał siedzibę Zarząd Oddziału ZNP. Początkowo PBP zajmowała jedno pomieszczenie o pow. 32 m², niebawem więc zaczęto borykać się z coraz większą ciasnotą, która zmuszała kierownictwo PBP do częstych selekcji księgozbioru, by uzyskać miejsce dla nowości głównie z zakresu pedagogiki i psychologii oraz kompletowanych czasopism pedagogicznych i metodycznych. Mimo ciasnoty urządzono tu także skromny kącik czytelniczy.

Równocześnie czyniono starania, zwłaszcza w późniejszych latach (po 1975 r.), by w tym samym budynku uzyskać nowe pomieszczenia. Dzięki wielu zabiegom dyrekcji PBW i kierownictwa cieszyńskiej filii udało się zdobyć dodatkowe lokale w miarę zwalniania ich przez dotychczasowych użytkowników. I tak w 1980 r. bibliotece przyznano sąsiadujący z nią lokal o pow. 35 m², zaś w 1989 r. zaadaptowano dla potrzeb biblioteki sutereneę składającą się z 3 pomieszczeń o łącznej powierzchni 58 m². W pierwszym etapie (po remoncie i zainstalowaniu c.o. w 1980 r.) w dodatkowym pomieszczeniu urządzono czytelnię (8 wygodnych miejsc) oraz wyodrębnilo księgozbiór podręczny. W drugim (1989 r.) zaistniała możliwość, by cały magazyn książek (ok. 15.000 wol.) wraz z wypożyczalnią i katalogiem głównym przenieść do przystosowanych na ten cel pomieszczeń w suterenie. W ten sposób biblioteka osiągnęła zadowalające warunki lokalowe, choć usytuowanie jej na dwóch kondygnacjach jest pewnym utrudnieniem w sprawnej realizacji jej statutowych zadań.

4. Księgozbiór i jego struktura

Przejęty przez pedagogiczną bibliotekę księgozbiór Inspektoratu Oświaty był bardzo skromny i w zasadzie dość przypadkowy. Zawierał wprawdzie pewną ilość pozycji z zakresu pedagogiki, psychologii i metodyki, a także książki popularnonaukowe z różnych dziedzin wiedzy, lecz w dużej mierze były to najnowsze pozycje ujmujące omawiane zagadnienia ze stanowiska ideologii marksistowskiej. Okres tzw. stalinowski wyraźnie odbił swe piętno na zawartości księgozbioru. Dzieła Lenina czy tłumaczenia innych radzieckich autorów (nie tylko pedagogów) nie należały tu do rzadkości.

W 1957 r. Zarząd Powiatowy ZNP przekazał na rzecz PBP swój własny

księgozbiór, który po odpowiedniej selekcji powiększył dotychczasowe zasoby PBP. Stało się to na skutek instrukcji ówczesnego Ministerstwa Oświaty (nr B—Oa/7/57), zalecającej łączenie biblioteki ZNP z pedagogicznymi. Okres tzw. „odwilży popaździernikowej” (po 1956 r.), a zwłaszcza objęcie w 1959 r. kierownictwa biblioteki przez emerytowanego nauczyciela Pawła Cichego wpłynęły korzystnie na dalsze kształtowanie się zasobów bibliotecznych. Księgozbiór wzbogacano systematycznie, oczywiście w miarę możliwości finansowych i lokalowych, o nowe pozycje, które pozbawione natarczywej ideologicznej tendencyjności wypierały stopniowo bezwartościowe książki do stale rosnących tzw. ubytków. Warto zaznaczyć, że na przestrzeni przeszło 40-letniej działalności biblioteka wykreśliła ze swego inwentarza blisko 6 tys. książek, z czego zdecydowaną większość z wyżej podanych powodów. Nie oznacza to wszakże, że księgozbiór pozbawiony został całkowicie tych pozycji, które miały służyć tzw. upolitycznieniu czytelników—nauczycieli, a poprzez nich indoktrynacji polskiej szkoły. Jeszcze dziś (1995 r.) na księgozbiórze ciąży pewne piętno poprzedniej epoki, eliminowane w wyniku selekcji zbiorów i uzupełniania ich nowymi nabytkami.

Tabl. 1. Stan i struktura księgozbioru w latach 1956—1994

rok	stan księgozbi. (łącznie z opr. czasopism.)	struktura księgozbioru						ilość prenum. czasopism.
		literatura piękna	pedagog.	psych., filozofia, socjologia	społeczno-polityczna	naukowa i pop.-nauk.	roczniki czasopis.	
1956	2020	x	180	x	201	x	x	26
1960	3258	517	1128	x	x	x	75	48
1965	6566	391	2924	x	x	x	529	39
1970	6822	421	3655	x	x	x	631	40
1976	8869	233	4184	620	3094		738	69
1980	11977	403	5253	987	1499	2886	949	72
1985	13321	661	5498	1211	1683	3921	1347	81
1990	16079	754	5975	1400	1544	4771	1635	69
1994	16857	791	6359	1481	1559	5112	1555	71

x — brak danych

Tabl. 1. ogólnie orientuje w zakresie wzrostu i struktury księgozbioru w poszczególnych 5-letnich okresach, włącznie z końcem 1994 r. Widoczna jest tu wyraźna przewaga literatury pedagogiczno-psychologicznej, co wynika z charakteru biblioteki i jej statutowych zadań. Ten dział obejmuje zarówno podręczniki jak i różnorodne opracowania szczegółowych zagadnień z zakresu psychologii, socjologii, filozofii i pedagogiki. Ważne miejsce zajmują książki metodyczne do wszystkich przedmiotów nauczania w szkołach podstawowych (w tym specjalnych), średnich ogólnokształcących i zawodowych.

Drugi co do wielkości dział stanowią opracowania naukowe i popularno naukowe z wszystkich tych dziedzin wiedzy, które mogą interesować nauczycieli

w ich pracy dydaktycznej oraz studentów przygotowujących się do zawodu nauczycielskiego. Znajdują się tu również podręczniki oraz opracowania szczegółowe z takich np. dyscyplin, jak: historia, nauka o literaturze, językoznawstwo, geografia, nauki matematyczno-przyrodnicze, kultura, sztuka i in.

Skromnie natomiast reprezentowana jest literatura piękna. Wynika to z charakteru instytucji, która ma służyć przede wszystkim doskonaleniu pracy zawodowej nauczycieli. Z drugiej zaś strony skromne środki finansowe, a także ograniczona powierzchnia lokalowa nie pozwalają na gromadzenie beletrystyki w szerszym zakresie. Chcąc jednak przyjść z pomocą nauczycielom-polonistom, biblioteka od pewnego czasu zakupuje dzieła klasyki literatury pięknej, głównie wydawnictwa ukazujące się w znanych dwóch seriach Biblioteki Narodowej. Są to bowiem przydatne w bibliotece opracowania naukowe wraz ze wstępnymi i krytycznymi objaśnieniami arcydzieł literatury polskiej i powszechnej.

Ów księgozbiór uzupełnia dział podręczny w czytelni. Składa się on z encyklopedii, leksykonów i słowników różnego typu i z różnych dziedzin wiedzy, podstawowych podręczników psychologii i pedagogiki, opracowań metodycznych itp. Zgromadzone tu również dość pokaźny zbiór wydawnictw albumowych, głównie z zakresu malarstwa i architektury, oraz skromny zbiór kartograficzny. Ważne uzupełnienie stanowią roczniki oprawnych czasopism (ok. 1500 wol.), głównie pedagogicznych, psychologicznych i metodycznych. W czytelni zlokalizowano także stale uzupełniany warsztat bibliograficzno-informacyjny służący zarówno pracownikom biblioteki jak i czytelnikom poszukującym materiałów na interesujący ich temat. Znajdują się tu również wydawnictwa bibliograficzne ogólne i specjalne (m.in. 40-tomowa „Bibliografia polska” Karola Estreichera, bibliografie bibliografii), a także czasopisma (np. „Nowe Książki” od 1959 r., „Przewodnik Bibliograficzny” od 1974 r., „Bibliografia Zawartości Czasopism od 1974.).

Zgromadzone dotychczas i opracowany księgozbiór cieszyńskiej biblioteki pedagogicznej posiada wiele braków i nie zawsze może zaspokoić wszystkie potrzeby czytelnicze. Trudność tę łagodzi częściowo system wypożyczeń międzybibliotecznych, którą to drogą sprowadza się — choć rzadko (z uwagi na duże koszty) — potrzebne pozycje z bardziej zasobnych bibliotek, przeważnie z PBW w Bielsku-Białej oraz z uniwersyteckiej biblioteki cieszyńskiej Filii Uniwersytetu Śląskiego. Mimo jednak różnych niedogodności cieszyńska placówka zaspokaja w zadowalającym stopniu potrzeby swych czytelników i tym samym spełnia swoje statutowe zadanie.

5. Czytelniczy i wypożyczenia

W początkowym okresie działalności pedagogicznej biblioteki w Cieszynie korzystali z niej w zasadzie tylko nauczyciele dawnego powiatu cieszyńskiego. Na podstawie sprawozdania PBP za 1959 rok, w którym podano liczbę zatrudnionych w powiecie nauczycieli (ok. 1200), można wnioskować, że w latach sześćdziesiątych z księgozbioru omawianej biblioteki korzystało ok. 20—40% nauczycieli, w tym większość ze szkół podstawowych (miejskich i wiejskich). Pewien odsetek stanowili

ci nauczyciele, którzy wówczas podejmowali dalsze studia lub przygotowywali się do różnych egzaminów kwalifikacyjnych, m.in. egzaminów uproszczonych z zakresu programu studiów nauczycielskich.

Od początku lat sześćdziesiątych następował systematyczny wzrost czytelników, co uwidocznia tabl. 2.

Tabl. 2. Czytelnicy i wypożyczenia

rok	wypożyczalnia		czytelnia	
	czytelnicy	wypożyczenia	czytelnicy	wypożyczenia
1956	103	281		
1960	261	1107		
1965	352	1845		
1970	363	1585		
1976	443	3786		
1980	494	5783	348	2036
1985	618	6868	263	2166
1990	565	5626	434	4396
1994	703	7843	565	6244

Ów wzrost następował również w związku z podejmowaniem przez nauczycieli zaocznych studiów magisterskich, zaś w latach osiemdziesiątych częściowo był spowodowany zdobywaniem stopni specjalizacji z różnych przedmiotów nauczania. Wzrastała też liczba korzystających z biblioteki studentów, co z kolei było spowodowane powstaniem w Cieszynie uczelni kształcących przyszłych nauczycieli. Najpierw (po likwidacji Liceum Pedagogicznego) powstało Studium Nauczycielskie, które w latach 1960—1971 kształciło studentów (stacjonarnie) i nauczycieli (zaocznie) na kierunkach: filologia polska, historia, wychowanie muzyczne. Następnie w 1971 powołano do życia filię Uniwersytetu Śląskiego, która na Wydziale Pedagogiczno-Artystycznym kształciła przyszłą kadre nauczycielską w kilku specjalnościach (m.in. nauczanie początkowe, wychowanie muzyczne, wychowanie plastyczne, animacja społeczno-kulturalna). Funkcjonowanie wymienionych zakładów kształcenia nauczycieli wpłynęło na wzrost zainteresowania księgozbiorem pedagogicznej biblioteki. Krąg jej czytelników powiększył się zarówno o studentów, jak i studiujących w trybie zaocznym nauczycieli. Z każdym rokiem wśród czytelników wzrastała też liczba nauczycieli akademickich.

Należy podkreślić, że w ostatnim dwudziestolecu funkcjonowania biblioteki zmniejszył się terytorialny zasięg jej działania, co niewątpliwie miało wpływ na kształtowanie się liczby czytelników, a tym samym i wypożyczeń. W 1975 r., w wyniku reformy administracyjnej kraju, Zebrzydowice, Kończyce Małe i Kaczyce pozostały w granicach województwa katowickiego, zaś nauczyciele z tych miejscowości zostali podporządkowani pedagogicznej bibliotece w Jastrzębiu-Zdroju. Po utworzeniu w 1983 r. bibliotek w Milówce i Skoczowie dyrekcja PBW w Bielsku-Białej zaproponowała nowe rejony działania dla swych filii. Do

skoczowskiej przyporządkowano gminy: Skoczów, Brenna, Chybie, Dębowiec i Strumień, zaś gminę Istebną do filii w Milówce. W ten sposób rejon działania cieszyńskiej placówki, obejmujący przedtem dawny powiat, zmniejszył się o połowę, ponieważ jego obszar wyznaczają odtąd gminy: Cieszyn, Goleiszów, Hażlach Ustron i Wisła. Ow terytorialny podział jest raczej umowny, nie mający jakichkolwiek znamion rygoru. Nauczyciele bowiem mogą korzystać i korzystają z bibliotek według ich własnego uznania, niemniej zmiany te znajdują odzwierciedlenie w danych statystycznych cieszyńskiej biblioteki pedagogicznej.

Oto przykład bardziej szczegółowych rocznych danych statystycznych:

Tabl. 3. Czytelnicy i wypożyczenia w 1994 r.

czytelnicy (nauczyciele i inni)	liczba	%	wypożyczenia	%	przeciętna na 1 czyt.
przedszkola	51	7,2	743	9,5	14,6
szkoły podst. miasto	100	14,2	1958	25,0	19,6
szkoły podst. wieś	70	10,0	769	9,8	11,0
licea ogólnokszt.	15	2,1	66	0,8	4,4
technika, szk. zawod.	23	3,3	203	2,6	8,8
nadzór pedagog.	7	1,0	36	0,5	5,1
naucz. akademicy	11	1,6	176	2,2	16,0
administr. szkolna	5	0,7	33	0,4	6,6
studenci	326	46,4	3074	39,2	9,4
inni	95	13,4	785	10,0	8,3
ogółem	703	100,0	7843	100,0	11,1

W 1994 r. cieszyńska biblioteka pedagogiczna zarejestrowała na liście swych czytelników 277 nauczycieli (39,4%), w tym 99 studiujących, którzy wypożyczyli 3951 książek.

Potrzeby czytelnicze koncentrują się głównie wokół zagadnień pedagogicznych i psychologicznych, które — jak to już wcześniej podkreślono — stanowią główny tematyczny wyznacznik struktury omawianego księgozbioru. Ilustruje to zestawienie z 1994 r. (zestawienia z poprzednich lat wykazują podobne proporcje):

Tabl. 4. Wypożyczenia wg rodzaju piśmiennictwa

rodzaj piśmiennictwa	ogółem zbiory	ilość wypożyczeń
literatura piękna	791	497
" pedagog.	6359	3701
" psych.-socj.	1481	1565
" społ.-polit.	1559	990
" pop.-nauk.	5112	1090
ogółem	15302	7843

Analogiczny skład czytelników odnotowuje czytelnia działająca od 1980 r. Udostępnia się w niej najczęściej czasopisma, w których czytelnicy sięgają do konkretnych artykułów lub w poszukiwaniu potrzebnych materiałów przeprowadzają kwerendę. Nierzadko też posługują się zgromadzonymi w czytelnicy wydawnictwami bibliograficznymi (np. „Przewodnik Bibliograficzny”, „Bibliografia Zawartości Czasopism”, „Nowy Korbut”, „Bibliografia polska” K. Estreichera itp.). Dość obszerny zbiór słowników i encyklopedii służy czytelnikom do zaspokajania ich doraźnych potrzeb informacyjnych. Dużym zainteresowaniem, zwłaszcza wśród studentów wychowania plastycznego z Filii UŚ, cieszy się dział albumowych wydawnictw z zakresu malarstwa.

Tabl. 5. Odwiedziny i wypożyczenia w czytelnicy w 1994 r.

czytelnicy	liczba odwiedzin	%	liczba wypożyczeń	%	przeciętna na 1 czyt.
nauczyciele	246	43,6	2989	47,9	12,2
studenci	286	50,6	3199	51,2	11,2
inni	33	5,8	56	0,9	1,7
ogółem	565	100,0	6244	100,0	11,0

Z ogólnej liczby udostępnionych w czytelnicy w 1994 r. materiałów bibliotecznych (6244) na książki przypada 797 wol., oprawne roczniki czasopism — 552 wol., zaś na jednostki czasopism — 4895. Ostatnia liczba dotyczy zarówno bieżących numerów czasopism, jak też nie oprawionych dotąd (z braku funduszy) luźnych numerów skompletowanych w ostatnich latach roczników.

Powyższe dane liczbowe kształtują się na średnim wprawdzie poziomie, ale należy równocześnie podkreślić, że biblioteka udostępnia wyspecjalizowany księgozbiór, w dodatku dla pogłębiającego swoją wiedzę czytelnika, któremu trzeba pomagać (w wypożyczalni i czytelnicy) w poszukiwaniu potrzebnych mu materiałów. Wiąże się to często z czasochłonnymi kwerendami w katalogu systematycznym, kartotece zagadnieniowej i w innych źródłach informacji.

6. Służba informacyjno-bibliograficzna

Szeroko pojęta służba informacyjna i poradnictwo bibliograficzne należy do podstawowych zadań każdej biblioteki. Do ich prawidłowej realizacji również cieszyńska biblioteka pedagogiczna przywiązuje dużą wagę. Przejawia się to na wielu płaszczyznach jej działań wyznaczonych statutem, zarządzeniami dyrekcji PBW i rocznymi planami pracy biblioteki.

Jednym z podstawowych narzędzi informacji są katalogi, które biblioteka prowadzi zgodnie z obowiązującymi normami opisu bibliograficznego i w oparciu o Uniwersalną Klasyfikację Dziesiątą (UKD). W wypożyczalni dostępne są katalogi alfabetyczny i systematyczny z indeksem. Są one na bieżąco uaktualniane,

w razie potrzeby meliorowane i dostosowywane do nowych zaleceń UKD (tzw. reklasyfikacja).

Potrzeba szybkiego dostarczania informacji o treści bieżących publikacji interesujących pracowników oświaty spowodowała, że w bibliotece przystąpiono do opracowywania dodatkowego katalogu — kartoteki zagadnieniowej. Jest ona prowadzona dopiero od kilku lat i zawiera skrócone opisy bibliograficzne artykułów z czasopism pedagogicznych, psychologicznych i metodycznych. W zasadzie uwzględnia czasopisma dostępne w czytelni, lecz sporadycznie informuje także o artykułach z innych czasopism. Kartoteka jest stale rozbudowywana i uzupełniana o nowe zagadnienia (np. ostatnio o zagadnienia związane z ochroną środowiska).

Czytelnikom mającym trudności w posługiwaniu się katalogami bibliotekarze służą odpowiednimi wskazówkami, wyjaśniając zasady strukturalnej budowy poszczególnych typów katalogów. W czytelni znajdują się dwa bardzo przydatne katalogi: pomocniczy podręcznego zbioru czytelni i czasopism.

Ważną formą informacji są pisemne zestawienia bibliograficzne opracowywane na konkretne zamówienia. Najczęściej o takie zestawy zwracał się Wydział Oświaty, który prowadził comiesięczne szkolenia dyrektorów szkół cieszyńskich, a także ZNP organizujący konferencje w swoich ogniskach w całym powiecie. Szkolenia były organizowane również przez wizytatorów, instruktorów metodycznych itp. Często w tych zebraniach uczestniczył kierownik biblioteki (kolejno: Paweł Cichy, Bolesław Orszulik, Wiesława Orszulik-Łyżbicka), dostarczając uprzednio pisemne opracowanie bibliograficzne na temat odbywającej się konferencji lub informując zebranych o publikacjach związanych z aktualnie omawianym zagadnieniem. W tym miejscu warto podkreślić, że w latach 1960—1968 kierownik biblioteki P. Cichy uczestniczył w 348 konferencjach nauczycielskich w całym powiecie (22 ogniska ZNP), na których rozprowadził osobiście w ramach prowadzonego przez niego kolportażu 6489 książek, w większości metodycznych.

Ważniejsze zestawienia bibliograficzne biblioteka przesyła do wszystkich pedagogicznych bibliotek w województwie, w zamian zaś otrzymuje podobne z PBW i filii. Przechowuje je w odrębnej kartotece, którą w razie potrzeby udostępnia czytelnikom.

W latach 1975—1985 biblioteka rejestrowała w formie odrębnego katalogu bieżącą bibliografię dotyczącą województwa bielskiego. Kontynuacji zaniechano na skutek prowadzenia podobnej akcji przez Wojewódzką Bibliotekę Publiczną w Bielsku-Białej, która w 1979 r. opublikowała „Bielską bibliografię regionalną” (oprac. Zofia Bożek, Olga Czarnecka; red. Józef Szczerba), zaś w 1985 r. „Bibliografię województwa bielskiego” (oprac. Olga Czarnecka, Zofia Bożek, Jolanta Juchniewicz; red. Józef Szczerba). W 1993 r. przygotowano wykaz oprawnych i bieżących czasopism, którymi dysponuje biblioteka, i w formie powielonej dostarczono do wszystkich szkół cieszyńskich. W ramach informacji o nowościach biblioteka sporządza od 1959 r. do dziś wystawki książek w gablocie.

Należy dodać, że nie zawsze biblioteka może udzielić wyczerpujących informacji na podstawie własnych zbiorów. Zwraca się wtedy telefonicznie o pomoc lub odsyła czytelnika do PBW, która dysponuje większymi w tym zakresie możliwościami. Do

statutowych zadań biblioteki należy także udzielanie pomocy i metodycznego instruktażu bibliotekom szkolnym. Dotyczy to m.in. takich spraw, jak pomoc merytoryczna w zakresie prawidłowego katalogowania czy przeprowadzania tzw. skontrum, które to sprawy najczęściej interesują bibliotekarzy szkolnych zasięających porad w pedagogicznej bibliotece.

W ramach współpracy ze szkołami cieszyńska placówka przeprowadza również w razie potrzeby (dotychczas 2—6 razy w roku) tzw. lekcje biblioteczne dla szkół podstawowych i średnich. Najczęściej powtarzającymi się tematami tych zajęć to: organizacja biblioteki, jej zadania, budowa katalogów, a dla liceów ogólnokształcących także zagadnienia związane ze służbą informacyjno-bibliograficzną, rodzajami wydawnictw bibliograficznych wraz z praktycznymi ćwiczeniami.

Powyższy ogólny przegląd ważniejszych działań podejmowanych przez personel biblioteczny w ramach nawiązywania współpracy ze szkołami, szczególnie zaś w zakresie dostarczania czytelnikom i instytucjom oświatowym potrzebnych informacji bibliotecznych i bibliograficznych nie odzwierciedla w pełni wszystkich prac związanych ze służbą informacyjną, na którą składają się także codzienne, drobne nieraz informacje udzielane na bieżąco (także telefonicznie) czytelnikom.

7. Pracownicy biblioteki

Wszystkie przedstawione wyżej działania, a więc: rozbudowa lokalowa biblioteki i księgozbioru, jego opracowywanie i udostępnianie oraz służba informacyjna, są od ponad czterdziestu lat realizowane przez stosunkowo nieliczny personel, którego skład w długim okresie działalności cieszyńskiej biblioteki pedagogicznej wielokrotnie się zmieniał. Było to wynikiem nie tylko naturalnej zmiany pokoleniowej, ale także — zwłaszcza w ostatnim dwudziestolecu — niekorzystnej dla biblioteki fluktuacji pracowników. Brak stabilizacji kadrowej stwarzał trudności przede wszystkim kierownikom placówki, którzy w trosce o prawidłowe funkcjonowanie instytucji zbyt często musieli wiele czasu poświęcać nowo zatrudnionym, by wprowadzać ich w należyty tryb pracy biblioteki.

Oto pełna lista osób związanych służbowo z cieszyńską biblioteką pedagogiczną do dnia 30 czerwca 1995 r. (w nawiasach okres sprawowania funkcji):

I Pedagogiczna Biblioteka Powiatowa (1951—1975)

1) przełożeni z ramienia PBW w Katowicach

a) dyrektorzy: Piotr Stasiak (do 1967 r.)

Jan Skorupa (1967—1970)

mgr Henryk Skalbaniok (1970—1975)

b) kierownicy Wydziału Opieki nad Bibliotekami Terenowymi:

Wilhelmina Wójcik (1954—1972)

mgr Juta Wesola-Szymańska (1972—1975)

2) pracownicy PBP w Cieszynie:

- a) kierownicy: Janina Kmietowicz (1951—1955)
Anna Kubaczka (1956—1959)
Paweł Cichy (1959—1973)
mgr Bolesław Orszulik (1973—1975)
- b) bibliotekarze: Helena Pasek (1956—1959)
Paweł Cichy (1973—1975)
mgr Paweł Tomoszek (1972—1975)

II Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Bielsku-Białej — Filia w Cieszynie (od 1975 r.)

- 1) przełożeni z ramienia PBW w Bielsku-Białej
 - a) dyrektorzy: mgr Teresa Gaczyńska (1975—1992)
mgr Alicja Bytomska (od 1992 r.)
 - b) zastępcy dyrektora : mgr Adam Cywka (1982—1987)
mgr Maria Kwaśnik (1987—1992)
 - c) kierownicy Wydziału Opieki nad Filiami:
 - mgr Jadwiga Markiel (1978—1981)
 - mgr Ewa Łagodzińska (1981—1994)
 - mgr Barbara Zawierucha (od 1994 r.)
- 2) pracownicy PBW — Filii w Cieszynie
 - a) kierownicy: dr Bolesław Orszulik (1975—1986)
mgr Wiesława Orszulik-Łyżbicka (od 1986 r.)
 - b) bibliotekarze: mgr Jan Król (1975—1988)
mgr Wiesława Orszulik-Łyżbicka (1980—1986)
Stanisław Pietroszek (w 1983 r.)
Zdzisław Pochaba (1983—1987)
dr Bolesław Orszulik (od 1986 r.)
Renata Orszulik (1987—1989)
mgr Jadwiga Picha (1988—1993)
mgr Krystyna Korycka (w 1990 r.)
mgr inż. Róża Karwowska (1989—1994)
Ewa Mrowiec (1990—1992)
mgr Kornelia Kasprzak (od 1993 r.)
mgr Izabela Sikora (od 1994 r.)

Wymienieni bibliotekarze pracujący w cieszyńskiej placówce w latach 1975—1995 byli zatrudnieni w pełnym lub częściowym wymiarze zajęć. Corocznie biblioteka dysponowała od 2—3,5 etatów pedagogicznych. W 1994 r. liczbę etatów ograniczono do 3 (kierownik, bibliotekarz oraz 2 bibliotekarze po 1/2 etatu).

8. Uwagi końcowe

Powstała po drugiej wojnie światowej cieszyńska biblioteka pedagogiczna rozwijała się w dwóch różnych etapach organizacyjnych. Jak to już wcześniej podkreślono, do 1975 r. funkcjonowała jako Pedagogiczna Biblioteka Powiatowa

w Cieszynie, potem zaś stała się filią Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Bielsku-Białej. Zmieniali się też czytelnicy, personel, terytorialny zasięg działania biblioteki i instytucje nadrzędne. Niezmienne natomiast pozostawały cele i zadania, które biblioteka realizowała przez ponad czterdzieści lat swego istnienia. Można je ogólnie sformułować w kilku punktach: troska o gromadzenie i opracowywanie księgozbioru (książki i czasopisma) pod kątem szeroko rozumianych potrzeb pedagogicznych, szkolnych i oświatowych; udostępnianie w ramach doskonalenia zawodowego nauczycieli potrzebnych im materiałów bibliotecznych, a także udostępnianie ich studentom przygotowującym się do pracy pedagogicznej; służba informacyjno-biblioteczna na rzecz czytelników poszukujących materiałów do najrozmaitszych zagadnień (np. konferencji pedagogiczno-metodycznych, prac magisterskich, także 4 doktorskich, prac kontrolnych, egzaminów itp.). Owe zadania pracownicy biblioteki starali się wykonywać sumiennie i w sposób odpowiedzialny, chociaż nie zawsze mogli z przyczyn obiektywnych spełniać wszystkich oczekiwań czytelników zarówno w zakresie wypożyczeń jak i wyczerpującej informacji bibliograficznej.

Dla pełniejszego obrazu działalności biblioteki warto wymienić — pomijane dotychczas — formy aktywności jej pracowników. Były to wprawdzie doraźne działania, niemniej rzutują one na całokształt funkcjonowania biblioteki w środowisku. Dotyczy to zwłaszcza aktywnego uczestnictwa niektórych pracowników w działaniach takich organizacji społeczno-kulturalnych, jak Polskie Towarzystwo Historyczne — Oddział w Cieszynie (J. Król, B. Orszulik), Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego — Oddział w Cieszynie (B. Orszulik), Zespół Pieśni i Tańca Ziemi Cieszyńskiej (W. Orszulik-Łyżbicka, K. Kasprzak). W bibliotece odbywały się także zebrania z udziałem pracowników (np. Zarządu Cieszyńskiego Oddziału PTH, komitetu redakcyjnego wydawnictwa „Szpital Śląski w Cieszynie 1888—1988”). Dwaj pracownicy (J. Król i B. Orszulik) wygłaszali prelekcje i publikowali artykuły z zakresu historii i kultury Śląska Cieszyńskiego. Biblioteka utrzymywała też kontakty z bibliotekami innych sieci (np. z biblioteką UŚ w Cieszynie prowadzila wypożyczenia międzybiblioteczne z bibliotekami Krakowa i Katowic. Prócz tego w ramach współpracy z wyższymi uczelniami w bibliotece odbywały się praktyki studentów z UŚ w Katowicach i Filii UŚ w Cieszynie, UJ i WSP w Krakowie. Poprzez wymienione różnorodne działania realizowano także jeden ze statutowych celów biblioteki, mianowicie postulat współdziałania z instytucjami naukowymi i upowszechniania kultury.

Trudno dziś przesądzać o przyszłości cieszyńskiej biblioteki pedagogicznej. Jest ona niewątpliwie potrzebna dla realizacji polityki oświatowej nowoczesnego państwa, które szkole będzie stawiać coraz większe wymagania. Biblioteka będzie jednak potrzebowała stałego wsparcia władz administracyjnych w kontynuowaniu jej dotychczasowych wysiłków, sama zaś, by nadążyć za nowymi wymaganiami, będzie musiała się unowocześniać, m.in. w zakresie wzbogacania zbiorów (także o materiały audiowizualne), komputeryzacji, służby reprograficznej, dokształcania personelu i in. Równocześnie należy mieć nadzieję, że cieszyńska filia PBW będzie nadal rzetelnie wykonywać swe zadania rozpoczęte w 1951 r. dla dobra oświaty w regionie.

Bibliografia

P. Cichy: *Powstanie i rozwój Pedagogicznej Biblioteki Powiatowej w Cieszynie*, Cieszyn 1969. 103 ss. (Maszynopis przechowywany w PBW — Filii w Cieszynie; sygn. 8891).

E. Pasek: *Z przeszłości Pedagogicznej Biblioteki Powiatowej w Cieszynie*. „Pamiętnik Cieszyński” 1972, s. 197—199.

B. Wieczorek: *Biblioteki szkolne i pedagogiczne*. W: *Encyklopedia pedagogiczna* pod red. Wojciecha Pomykała. Warszawa 1993, s. 42—45

Wykorzystano też dokumentację Pedagogicznej Biblioteki Powiatowej w Cieszynie za lata 1955—1975 oraz Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Bielsku-Białej — Filii w Cieszynie za lata 1975—1993; dokumenty przechowywane są w aktach PBW — Filii w Cieszynie (ul. Stalmacha 14). Wykorzystano głównie roczne sprawozdania z lat 1955—1994.